

ИЗЛОЖБА СВЕТ СРПСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ (XII–XVII век)

Београд, Галерија Српске академије наука и уметности, 23. август – 30. септембар 2016.

Категорија чланка: приказ

Репрезентативна изложба *Свет српске рукописне књиге (XII–XVII век)* одржана је у Галерији Српске академије наука и уметности (САНУ) од 23. августа до 30. септембра 2016. године. Аутори изложбе, приређене поводом XXIII међународног конгреса византијских студија (Београд, 22–27. август 2016), јесу проф. др Зоран Ракић, историчар уметности, и проф. др Ирена Шпадијер, историчарка књижевности.

Изложба *Свет српске рукописне књиге (XII–XVII век)* била је јединствена прилика да се прикажу ремек-дела српског рукописног наслеђа настала током раздобља од пет векова. Изложено је око сто експоната – рукописа и пратећег материјала, који се чувају у колекцијама у земљи и иностранству. Позајмице за изложбу обезбеђене су из бројних институција заштите – музеја, библиотека и архива (Народни музеј у Београду, Народни музеј у Чачку, Музеј Српске православне цркве, Музеј примењене уметности, Народна библиотека Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Библиотека Матице српске, Библиотека Српске патријаршије, Народна библиотека „Свети Кирил и Методиј“ у Софији, Архив Србије, Архив САНУ), као и из многих манастирских и црквених ризница (Хиландар, Дечани, Пећка патријаршија,

Манастир Св. Тројице код Пљеваља, Цетињски манастир, црква Св. арханђела Михаила и Гаврила у Великом Средишту, манастир Никоље, манастир Св. Николе у Дабру).

Изложба је конципирана хронолошки, тако да прати развој писма и илuminације српске рукописне књиге од најстаријих, у целини сачуваних артефаката с краја XII века до оних насталих пред Велику сеобу 1690. године. Поред тога што поседују изузетан значај за српску историју, историју српске књижевности и духовности, изложени рукописи одликују се високим ликовним и визуелним квалитетима, на које ћемо се овом приликом посебно осврнути.

Прво раздобље, које обухвата другу половину XII и прве деценије XIII века, обележено општим културним и уметничким процватом у тадашњим српским земљама, па и у делатности преписивања и украшавања књига, репрезентовано је на изложби најзначајнијим сачуваним рукописима из тог времена. Изложба у Галерији САНУ била је једна од ретких прилика да се прикаже оригинал најстаријег сачуваног српског ћирилског рукописа – *Мирослављевог јеванђеља*, писаног осамдесетих година XII века (Народни музеј, Београд). Због ограничене

дужине излагања, утврђене посебним конзерваторским прописима, публика је овај најзначајнији и најраскошније опремљен рани српски рукопис имала прилике да види до 30. августа. На изложби је приказан и други најзначајнији рукопис из овог периода – фрагментарно очувани *Београдски паримејник* (Народна библиотека Србије), који представља најлепши пример уметничке опреме књиге раног XIII века.

Следећи сегмент изложбе посвећен је српској рукописној књизи XIV века. Након прелазне фазе која траје од последњих деценија XIII до краја прве половине XIV века, ово раздобље представља врхунац развоја српског минијатурног сликарства, остварен у другој половини тог столећа. Најзначајније српско преписивачко средиште током XIV века био је манастир Хиландар на Светој Гори, а његова делатност с почетка раздобља представљена је на изложби *Изборним јеванђељем монаха Романа* из 1337. године, у коме је заступљена репрезентативна геометријска орнаментика. Овом корпусу рукописа припада и изложено *Четворојеванђеље* из друге половине XIV века (Архив САНУ), чији сликани украс представља репрезентативан пример зрелог преплетног стила. Писари и илуминатори везани за хиландарски скрипторијум имали су одлучујућу улогу у прихватању и усавршавању стила познатог у науци као *раскошни византијски стил*, који се развија од средине XIV века. У хиландарској ризници чува се неколико изузетних примерака рукописа изведених у овом стилу и они су позамљени за изложбу у Галерији САНУ; то су: *Четворојеванђеље патријарха Саве* из 1365–1375, *Изборно јеванђеље Николе Стањевића* из треће четвртине XIV века, *Четворојеванђеље* из 1360–1370. Хиландарски рукописи представљају и посебан ексклузивитет изложбе, пошто су овом приликом по први пут представљени јавности.

У наредном делу изложбе издвајају се рукописи из XV века који садрже орнаментичку сродну оној из претходног периода: *Слова Григорија Богослова* (око 1420; Музеј Српске православне цркве), *Зборник са Словом љубве* (око 1427–1431; Музеј српске православне цркве), *Диоптра* (пета деценија XV века; Пећка патријаршија), *Метафраст Стефана Доместика* (око 1465. године; Хиландар), као и један од српских преписа *Александриде*, рукописа световне садржине из друге четвртине XV века (Народна библиотека у Софији).

У последњем сегменту изложбе представљени су рукописи настали током XVI и XVII века. Након пада који је преписивање и украшавање књига доживело током првих деценија турске владавине, од друге четвртине XVI века почиње постепена обнова, да би прави процват дошао са обновом Пећке патријаршије 1557. године. Најочљивија карактеристика овог периода јесте приврженост традицији из времена државне самосталности, као вид очувања националног и верског идентитета у време османске владавине. Минијатуре су, првенствено због лоших материјалних прилика, у овом периоду биле заступљене у сразмерно малом броју рукописа. Њих су често изводили сами писари, али и сликари, међу којима

су били и они најугледнији, попут Лонгина и Јована. Лонгинове минијатуре у *Крушедолском јеванђељу* из друге половине XVI века (Библиотека Српске патријаршије) и Јованове у *Псалтиру Гаврила Тројичанина* из 1643. године (Библиотека Матице српске), најлепши примерци свог времена, представљене су и на изложби у Галерији САНУ. Изложбу затвара неколико рукописа насталих пред Велику сеобу 1690. године – дела даровитог калиграфа и илуминатора Христофора Рачанина.

Поред рукописа, на изложби су приказани и предмети који у датом контексту представљају пратећи материјал – метални калупи за украшавање повеза, окови и повези књига, прибор за писање. Међу њима се посебно издвајају окови два четворојеванђеља из средине XVI века (Музеј српске православне цркве), дела златара Петра Смедеревца и Кондо Вука, који представљају врхунске домете српског златарства овог периода, као и сребрни дивит – прибор за писање (крај XVII – XVIII век; Музеј примењене уметности), јединствен по свом особеном декоративном програму.

Иако неки драгоцени српски рукописи из иностраних колекција, попут *Вукановог јеванђеља*, *Минхенског српског псалтира*, *Радослављевог јеванђеља*, нису овом приликом могли бити изложени, публици је омогућен увид у њихов садржај путем интерактивних дигиталних презентација.

Ауторка поставке, архитекта Озарија Марковић Лашић, прилагодила је свој дизајн изложеним предметима, првенствено узимајући у обзир њихову осетљивост, која захтева посебне услове излагања (затамњен простор, пригушено осветљење, адекватни климатски услови). Прегледности и читљивости поставке, уз сам простор галерије и пажљив распоред одабраних експоната, допринеле су и уводне легенде уз сваки сегмент изложбе, као и читљиве и јасне легенде уз појединачне предмете. За изложбу је компонована и оригинална музика, чији је аутор историчар уметности и композитор Александар Марковић.

Изложбу прати обиман и богато опремљен студијски каталог, подељен у неколико тематских целина. Аутори су еминентни стручњаци из различитих области (Смиља Марјановић Душанић, Ђорђе Бубало, Милена Давидовић, Татјана Суботин Голубовић, Ирена Шпадијер, Зоран Ракић), који су у шест поглавља размотрили различите контексте развоја српске рукописне књиге XII–XVII века. Поред поменутих аутора, за израду каталожких јединица у оквиру обимног каталожког дела студије ангажовани су и бројни други стручњаци.

Изложба *Свет српске рукописне књиге (XII–XVII век)* представља изузетан подухват њених аутора и сарадника, који су на једном месту успели да саберу најрепрезентативније примерке српске рукописне књиге разматраног периода. Ово је била јединствена прилика да се на најбољи начин представи део наше културне баштине која се, због осетљивости материјала који захтева специфичне услове и ограничену дужну излагања, ретко пружа на увид широј јавности.